

цивільний суд – 2023 - Режим доступу до ресурсу: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/Prezent_aspekti_mediacji.pdf .

14. Стан розгляду судових справ (станом на 01.01.2024) : Інформаційне повідомлення Державної податкової служби України від 03.01.2024. [Електронний ресурс] - Режим доступу до ресурсу: <https://tax.gov.ua/diyalnist-rezalt/743302.html> .

15. Шушакова І., Грабова І., Дем'янова І. ПОДАТКОВА МЕДІАЦІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ВИРІШЕННЯ ПОДАТКОВИХ СПОРІВ [Електронний ресурс] / Шушакова І. К., Грабова І. Д., Дем'янова І. В. // Економіка Фінанси, грошовий обіг і кредит. Бізнесінформ № 10 – 2021 - Режим доступу до ресурсу: https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2021-10_0-pages-318_325.pdf

ОСТРОВСЬКА Б. В., доктор юридичних наук, старший дослідник, експерт кафедри ЮНЕСКО «Права людини, мир, демократія, толерантність і взаєморозуміння між народами» в Національному університеті «Києво-Могилянська Академія», зовнішній науковий співробітник Фрібурзького університету (Швейцарія)
orcid.org/0000-0002-1791-7400

ДОПОМІЖНІ РЕПРОДУКТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ НА СЛУЖБІ ЗБЕРЕЖЕННЯ ГЕНОФОНДУ НАЦІЇ: КОНФЛІКТНІ ВИКЛИКИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Демографічна криза, спричинена війною, актуалізує проблему збереження генофонду нації. З 2014 року, особливо в умовах повномасштабного російського вторгнення після 24 лютого 2022 року, Україна зазнала і зазнає значних втрат серед чоловічого населення репродуктивного віку. Це має катастрофічний вплив не лише на нинішні національні спроможності України, а й на її відбудову та майбутній людський капітал. Крім того, падіння народжуваності в Україні доповнює стрімкі темпи скорочення населення. Наявні низькі показники народжуваності є очевидно недостатніми для відродження нації.

За даними Світового банку на основі проведеного ним комплексного дослідження людського капіталу станом на 2022 рік (до повномасштабного російського вторгнення) загальна кількість населення України була в межах 38 млн. при від'ємному приросту населення – 14.3, середній тривалості життя – 70 років та міграції – 6.763.580 (The World Bank, 2022). Наразі ці показники критично змінилися. Вже станом на 2021 рік народжуваність в Україні була дуже низькою – 1.2 народження на жінку, що було найменшим оціночним числом для країн Європи. Після здобуття Україною незалежності 1991 року рівень народжуваності різко впав нижче кількості 1.1 пологів на кожну жінку. Тобто, якби показник народжуваності коливався на рівні двох народжень на одну жінку (середня кількість дітей на одну жінку), це б допомогло утримувати

розмір популяції. Проте лише в разі, коли кожна українська родина матиме принаймні трьох дітей (в контексті об'єктивно необхідної кількості народжень, що припадають на одну жінку), це змогло б подарувати нації шанс на приріст. Головним чинником тут має бути політика держави у сфері батьківства, материнства та дитинства. За таких умов права людини, які регулюють сферу її репродуктивного здоров'я (репродуктивні права), насамперед право на продовження роду, набувають особливої значущості.

Наразі громадяни України, а також іноземці, які перебувають в Україні на законних підставах, навіть під час війни мають можливість скористатися послугами з допоміжних репродуктивних технологій (далі – ДРТ) та зокрема зберегти свої репродуктивні клітини у кріобанках (державних чи приватних). Це питання є особливо актуальним для військових – чоловіків і жінок, адже в них ризики для здоров'я безпосередньо пов'язані з репродуктивною сферою: через фізичні та психічні навантаження і травми, а також різноманітні хвороби може мати місце безпліддя або складнощі в зачатті дитини.

Саме тому принципово важливим є запровадження спеціальних програм щодо створення державних кріобанків для зберігання репродуктивних клітин (Островська, 2022а, с. 69). Державне забезпечення таких програм (проектів) сприятиме зокрема і реалізації прав осіб, які віддали своє життя за захист України, на біологічне батьківство (материнство). Це актуалізує питання посмертної репродукції. Тож після їх смерті держава має нести моральний обов'язок забезпечення можливості (закріпленої як право) бути народженими (ба більше – зачатими) їх нащадкам, що є по суті їх правом на продовження роду (Островська, 2024, с. 109).

Відтак, розробка законодавчого регулювання сфери застосування ДРТ стає пріоритетним напрямком внутрішньої політики держави. Так, підпунктом 3 пункту 2 розділу II Прикінцевих положень Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення права військовослужбовців та інших осіб на біологічне батьківство (материнство)» передбачається забезпечення державними послугами у сфері допоміжних репродуктивних технологій українських громадян (військовослужбовців та поліцейських), які стоять на захисті держави у період воєнного стану, а саме право на «здійснення забору, кріоконсервації та зберігання їхніх репродуктивних клітин на випадок втрати репродуктивної функції при виконанні обов'язків із оборони держави, захисту Вітчизни та інших покладених на них обов'язків відповідно до законодавства» (ст. 11 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» та ст. 95 Закону України «Про Національну поліцію»), а також «у разі смерті або оголошення судом померлою особи, репродуктивні клітини якої зберігаються відповідно до законодавства, їх безоплатне зберігання відповідно до цього Закону здійснюється протягом трьох років з моменту смерті такої особи або оголошення судом її померлою. Після закінчення цього строку подальше зберігання таких клітин може бути продовжене за рахунок іншої особи, визначеної у заповіті особи щодо власних репродуктивних клітин, які зберігаються відповідно до законодавства, на випадок її смерті або оголошення судом її померлою» (Закон України, 2023).

Зауважмо, що законодавчі новели стосуються питань забору, збереження і використання репродуктивних клітин військовослужбовців та осіб, робота

яких пов'язана із підвищеним ризиком для їх життя та здоров'я, у результаті втрати репродуктивної функції при виконанні ними обов'язків із оборони держави з метою реалізації їх права на біологічне батьківство і материнство. Зокрема, ця можливість залишається завдяки посмертній репродукції у випадку їх смерті. Насамперед йдеться про запліднення *in vitro* та *in utero* статевими клітинами чоловіка/партнера, який помер, або шляхом трансферу ембріонів, зачатих *in vitro*, після смерті особи за допомогою її статевих клітин.

Ця проблема також торкається питання рівності права на медичну допомогу в сфері репродуктивного здоров'я громадян України та іноземців в умовах війни, оскільки українські репродуктивні клініки продовжують надавати свої послуги іноземним громадянам, залишаючись при цьому непідзвітними державі. Надання послуг з ДРТ було і донині більшою мірою залишається нішею приватного бізнесу, який не підконтрольний державі (Островська, 2022b, с. 73-79). З огляду на це при розробці національного законодавства у цій сфері варто усвідомлювати наслідки для української держави у зв'язку з наданням таких послуг для іноземців, насамперед послуг сурогатного материнства.

Тому з метою збереження генофонду нації в умовах війни нагальним є внесення ряду змін у чинне законодавство України, яке регулює питання застосування ДРТ, включно із сурогатним материнством, посмертною репродукцією тощо, а також прийняття нових нормативно-правових актів у цій сфері (Островська, 2023, с. 42-44). Так, питання посмертного розпорядження жіночими гаметами у випадку загибелі жінки-військовослужбовиці можливе лише із застосуванням методу сурогатного материнства. При цьому чинне законодавство України регулює це питання виключно для тих подружніх пар, де дружина має медичні протипоказання до вагітності.

Водночас потребує перегляду низка норм цивільного права щодо спадкування. Зокрема, це стосується можливості внесення дітей, зачатих не за життя спадкодавця, як це визначається у чинному законодавстві (ст. 1222 Цивільного кодексу України), а після його смерті чи оголошення його померлим, і народжених живими після відкриття спадщини, до кола спадкоємців (за законом та за заповітом) (Цивільний кодекс, 2003). Тобто це питання має відношення до спадкових прав вже не насцитурусів (від лат. *nasciturus*) – зачатих, але ще не народжених дітей на момент смерті батька, але навіть ще не зачатих. Крім того, постає питання реєстрації народження дитини, у випадку, коли її батьки не перебували в зареєстрованому шлюбі.

Слід наголосити, що за дітьми загиблих військовослужбовців потрібно також закріпити відповідний статус, що впливатиме на їх право на соціальні пільги, передбачені як членам родини.

У кріоконсервованому вигляді строк зберігання репродуктивних клітин та ембріонів людини є надзвичайно довгим. У медичній практиці існують випадки успішної вагітності та народження здорових дітей з репродуктивного матеріалу, який зберігався понад десятиліття. Тому питання збереження їх бюджетним коштом, а також передача прав на їх використання після сплину певного строку унеможлиблює їх неконтрольовану утилізацію.

Наразі питання утилізації репродуктивних клітин людини, особливо ембріонів, стоїть гостро як ніколи, оскільки застосування ДРТ передбачає

створення їх резерву на випадок невдалого запліднення чи трансферу/імплантації ембріонів. Також актуалізується питання попередньо обумовленої згоди на їх використання у випадку розлучення чи смерті одного із подружжя (Ostrovska, 2020, p. 64-71)

Так, у випадку смерті особи чи обох осіб, репродуктивні клітини якої/яких були передані на зберігання у кріобанк, подальше їх використання слід врегулювати шляхом попереднього отримання відповідного розпорядження на випадок смерті від кожної такої особи, в якій би визначався порядок дій закладу охорони здоров'я (репродуктивної клініки) та визначеного кола довірених осіб, чи то членів родини, чи осіб, які проживали з нею однією сім'єю, у випадку смерті особи чи визнання її померлою. При цьому усі суперечності між подружжям/парою слід узгодити до моменту підписання відповідного розпорядження, що унеможливить виникнення подальших колізій при відсутності згоди одного з подружжя. Такий порядок також має бути прописаний у законодавстві.

Отже, враховуючи багаторічну практику вітчизняних репродуктивних клінік у застосуванні досягнень науково-технічного прогресу у біомедицині, а також іноземний досвід, насамперед країн, які вже розробили аналогічне правове забезпечення в цій сфері в період воєнних конфліктів (наприклад, Ізраїлю та США), потрібно забезпечити, щоб доступ до послуг у сфері репродукції людини в умовах війни був чітко врегульований законами. Станом на зараз залишається надзвичайно актуальним підготовка відповідного законопроєкту про застосування ДРТ відповідно згідно з вимогами воєнного часу з метою збереження генофонду нації для подальшої повоєнної відбудови української держави.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення права військовослужбовців та інших осіб на біологічне батьківство (материнство)» від 22.11.2023 р. № 3496-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3496-IX#Text>.
2. Островська Б. В. Діти in vitro: українські реалії приватноправового регулювання. *Нове українське право*. 2022а. – С. 69. URL: <https://doi.org/10.51989/NUL.2022.1.9>.
3. Островська Б. В. Діти війни: проблеми сурогатного материнства під час військової агресії Російської федерації проти України. *Нове українське право*. 2022б. – С. 73-79. URL: <https://doi.org/10.51989/NUL.2022.2.10>.
4. Островська Б. В. Діти на замовлення: конфліктні точки сурогатного материнства в Україні і шляхи їх вирішення. Матеріали доповіді учасника XX Міжнародної науково-практичної конференції «Конфліктологічна експертиза: теорія та методика». Київ, 16 листопада 2023 р. С. 42-44.
5. Островська Б. В. Збереження генофонду України: національна стратегія захисту. *Правова парадигма відновлення України: проблеми та перспективи*. [Матеріали XIV Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, Національний авіаційний університет, 23 лютого 2024 р.]. – Тернопіль : Вектор, 2024. С. 109.

6. Цивільний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2003, №№ 40-44, ст. 356. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.
7. Ostrovska B. V. Outside of the right to life: bioethical problem of embryos destruction in the assisted reproductive technologies application. *European Political and Law Discourse*. 2020. Vol. 7. Iss. 5. P. 64–71. URL: DOI:10.46340/eppd.2020.7.5.9.
8. The World Bank. Data. Ukraine. URL: <https://data.worldbank.org/country/ukraine?view=chart>.

ПЕТРОВСЬКИЙ П. М., доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри публічного врядування Національного університету «Львівська політехніка»

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ ЯК ЕКЗИСТЕНЦІАЛЬНОГО КОНФЛІКТУ

Повномасштабна і тотальна війна рф проти України спрямованою на знищення всього українського. Під прикриттям денационалізації та демілітаризації здійснюється геноцид української нації, реальними проявами якого є вбивства, катування, гвалтування, мародерство та інші воєнні злочини проти людяності. Сучасна тотальна війна у своїх гібридних проявах має реальну і віртуальну площину, тобто паралельно із реальним фронтом йде боротьба на смисловому фронті [1]. Сміслова війна – це складова частина імперської війни, що спрямована на зміну мислення та поведінки супротивника за допомогою нав'язування йому вигідних агресору значень, смислів, цінностей. Вона спрямована на психологічний стан особи з метою позбавити її здатності притомно мислити, посіяти сумнів, зневіру і страх. Вона використовує технології пост-правди, коли справжній стан речей підмінюється його хибною інтерпретацією, яка мультиплікується в низці наративів. Тоді реальні події позбавляються своєї достовірності, більше того, вони підмінюються фейками. За цих умов особа втрачає здатність розрізняти істинні й хибні твердження та «впадає» в когнітивний дисонанс.

Сміслова війна змінює розуміння – переконання й самоідентифікацію особи. Відповідно формуються вигідні агресору соціальні цінності, політичні орієнтири, принципи й критерії ідентифікації та спрямування особи й суспільства [2].

Війну як екзистенціальний конфлікт варто визначати із урахуванням основних ідей філософії екзистенціалізму щодо особливостей екзистенції людини [3]. У цьому контексті екзистенція – це життя і діяльність людської особистості в повноті її проявів, у вимірах інтроспекції (багатство намірів, мотивів, прагнень) та ідентичності з оточенням (усвідомлена спорідненість з сім'єю, родиною, громадою, нацією та людством). Сутнісною ознакою людської екзистенції є свобода (думки і дії), здатність самостійно вибирати свій життєвий шлях і стверджувати власний причинний ряд (І. Кант). Українці проявили повноту своєї екзистенції в трьох останніх революціях, свобода і прагнення суверенності є невід'ємною рисою їхнього життя. Власне це